

Helena S ł o t w i ń s k a. *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie (studium katechetyczne)*. Lublin: Polihymnia 2004 ss. 557.

Katecheza, będąc bardzo ważną formą głoszenia Słowa Bożego, ma jako zadanie nie tylko uczyć prawd objawionych czy zdefiniowanych przez Kościół, ale przede wszystkim powinna służyć pomocą katechizowanym w kształtowaniu u siebie odpowiednich postaw religijnych. W ten sposób, katecheza prowadząc katechizowanych do spotkania z Jezusem, a nawet do głębokiej z Nim zażyłości, będzie wywierała wpływ na chrześcijański kształt ich życia. To główne zadanie katechezy należy obecnie bardzo mocno akcentować, gdyż współczesne czasy niosą duże zagrożenie dla funkcji wychowawczej szkoły, co może dotknąć także i katechizację. Łatwiej bowiem jest jedynie przekazywać wiedzę, aniżeli wychowywać i kształtować zasadnicze postawy religijne u dzieci czy młodzieży. Stąd też katecheta nieprzygotowany do swojej głównej roli wychowawcy i świadka Chrystusa może łatwo dać się ponieść nurtowi obecnych czasów i zdradzić swoją misję. Bardzo na czasie zatem należy widzieć rozprawę habilitacyjną pani dr Heleny Słotwińskiej, noszącą tytuł *Kształto-*

wanie postaw religijnych na katechezie. Jest to studium interdyscyplinarne. Rozwiązanie bowiem podjętego w nim problemu wymaga poprawnego poruszania się nie tylko na terenie teologii, ale także psychologii, pedagogiki i socjologii. Te wszystkie bowiem dyscypliny naukowe w różny sposób zajmują się bardzo ważnym dla tej dysertacji pojęciem – „postawa”

H. Słotwińska nadała swojej rozprawie bardzo dobrą i logicznie uporządkowaną strukturę, którą tworzy pięć – powiązanych ze sobą – rozdziałów. Określa w nich najpierw katechezę, następnie postawę, ukazuje cztery zasadnicze etapy kształtowania postaw religijnych, trzy najistotniejsze elementy ich kształtowania i rolę katechety w tym procesie.

Mówiąc o katechezie, H. Słotwińska omawia jej pojęcie i naturę, jej źródła, zadania i funkcje oraz podstawowe wymiary. Autorka wskazuje na katechezę jako na idealne wprost miejsce dla kształtowania postaw religijnych u katechizowanych. Podkreśla też wielką rolę, jaką mają do odegrania w katechizacji dwa środowiska, a mianowicie rodzina i szkoła. W centrum katechizacji Autorka stawia, oczywiście, Osobę Jezusa Chrystusa, a jako zasadniczą treść katechezy ukazuje przede wszystkim Boże Objawienie i doktrynę Kościoła, ale także ludzką egzystencję. Poprawnie też uczy o celu katechezy (rozwińnięcie zapoczątkowanej już u katechizowanych wiary i formowanie postaw religijnych), o jej zadaniach (umacnianie w wierze, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, nauczanie modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego oraz wprowadzenie do realizacji misyjnych zadań Kościoła) i funkcjach (nauczanie, wychowanie do dojrzałej wiary i do życia zgodnego z wiarą oraz wtajemniczenie). Tę samą poprawność należy zauważyć także w ukazaniu czterech wymiarów katechezy (biblijny, eklezjalny, liturgiczny i egzystencjalny) i jej źródeł (Pismo święte, liturgia, Tradycja i orzeczenia Urzędu Nauczycielskiego Kościoła). W końcu Autorka dostrzega także wagę języka w katechezie, uczenia pamięciowego, korzystania z mass mediów, katechizmów oraz podręczników. Swoją oryginalność przy zgłębianiu istoty katechezy H. Słotwińska zaznaczyła, wypracowując własną jej definicję, której nadała następujące brzmienie: Katecheza jest wykonywaniem profetycznego urzędu Jezusa Chrystusa przez całe Jego Mistyczne Ciało (Głowa i Członki), którego celem jest nauczanie o zbawieniu dokonanym przez Syna Bożego i formowanie odpowiednich postaw religijno-moralnych, na drodze interpersonalnej komunikacji.

Drugim, oprócz określenia katechezy, fundamentem dla podstawowej konstrukcji recenzowanej dysertacji, którą tworzą rozdział III, IV i V, jest określenie postawy w ogólności oraz postawy religijnej.

H. Słotwińska nie zagubiła się w prawdziwym gąszczu definicji postaw i opowiedziała się za tą, która wydaje się być najbardziej odpowiednia, określająca postawę jako względnie stałe ustosunkowanie, które wyraża się w gotowości podmiotu do pozytywnych lub negatywnych reakcji intelektualno-orientacyjnych, emocjonalno-motywacyjnych oraz behawioralnych wobec jej przedmiotu. Ukazała też cztery zasadnicze komponenty struktury postawy (poznawczy, emocjonalny, behawioralny i woli-tywny), jej główne cechy (przedmiot, zakres, złożoność, trwałość, kierunek, intensywność, współzależność i zwartość) oraz najczęściej spełniane funkcje (przystosowawcza, obronna, wyrażania wartości i poznawcza). Ponadto H. Słotwińska słusznie

zauważyła, że rozwój i kształtowanie postaw jest procesem powolnym i długotrwałym, a rozpoczyna się on od momentu zetknięcia się podmiotu z przedmiotem postawy – albo w sposób bezpośredni, albo przez słowo. Nie przekreślając innych teorii na temat kształtowania się postaw, a nawet z szacunkiem odnosząc się do niektórych z nich, np. do teorii W. Prężyny, podała także najprostszą teorię, która mówi, że postawy kształtują się na czterech drogach, a mianowicie: przez przyjęcie ich od otoczenia, przez emocjonalny wpływ pewnego rodzaju doświadczeń, przez doświadczenia traumatyczne i przez procesy intelektualne. Podobnie postąpiła przy omawianiu zagadnienia sposobów podziału postaw i prezentując także ten najczęściej spotykany podział (postawy pozytywne i negatywne, ogólne i specyficzne, publiczne i prywatne oraz społeczne i indywidualne). Dopiero po tych wszystkich rozważaniach dotyczących postaw w ogólności Autorka recenzowanej rozprawy mogła zająć się istotną dla Jej studium postawą religijną. A rozpoczęła swoje stwierdzenia od podania definicji tejże postawy, określając ją jako indywidualny sposób przeżywania i realizowania stosunku jednostki wobec przedmiotu religijnego. Postawa religijna – jak słusznie stwierdza Autorka – ma taką samą strukturę jak postawa w ogólności, a religijną specyfikę otrzymuje od treści jej przedmiotu.

Po założeniu tak solidnych fundamentów w dwóch pierwszych rozdziałach, H. Słotwińska przeszła do rozwiązywania problemów zasadniczych dla swojej dysertacji habilitacyjnej, omawiając etapy kształtowania postaw religijnych, najistotniejsze czynniki w ich kształtowaniu i rolę katechety w tym procesie.

Autorka omawianej rozprawy wychodzi od prawidłowego stwierdzenia, że formowanie się dojrzałej postawy religijnej jest procesem złożonym i ciągłym, bez wyraźnego zakończenia. Prawidłowo także, kiedy snuje swoje rozważania o etapach kształtowania postaw religijnych, jako pierwszy etap podaje nauczanie i wychowanie łącznie. Każdy pedagog bowiem doskonale wie, że nie można odizolować wychowania od nauczania. Nauczanie bez wychowania przekreśla każdego nauczyciela, a tym bardziej katechetę jako nauczyciela. Katecheza bowiem nie może być postrzegana jako szkolna lekcja religii. Z drugiej jednak strony brak wiedzy religijnej dotyczącej wyznawanej wiary – co także podkreśla Autorka – jest poważną przeszkodą w kształtowaniu postaw religijnych.

Z materiału dostarczonego na temat drugiego etapu kształtowania się postaw religijnych, jakim jest doświadczenie religijne – oprócz podanej jego definicji – najbardziej godne podkreślenia jest wypunktowanie przez Autorkę tego, w czym objawia się doświadczenie religijne (zmiana postawy życiowej i owoce Ducha Świętego, takie jak: pokój, radość, dobroć, wierność), jego najistotniejszego aktu, którym jest wiara, podwójnej jego postaci (doświadczenie zwyczajne lub mistyczne) i głównych dróg, na których może się ono zrealizować (droga poszukiwania Boga, pogłębiania z Nim kontaktu, powrotu do Boga oraz droga wątpienia i odchodzenia od Boga). H. Słotwińska postuluje tutaj, bardzo słusznie, aby budzenie doświadczenia religijnego wieńczyło każdą katechezę, która w ten sposób powinna wprowadzić uczestników katechizacji w doświadczenie modlitwy we wspólnocie klasowej i parafialnej.

Niezwykle ważne są także ustalenia H. Słotwińskiej dotyczące zagadnienia zmiany i utrwalania postaw religijnych. Postawy te bowiem nie są czymś bezwzględnie

stałym i wobec tego mogą zarówno podlegać zmianom, jak i być utrwalane. Należy najpierw podkreślić tutaj podanie prawidłowych czynników wpływających na zmiany postaw (informacje pochodzące od innych osób lub własna aktywność: nadawca, rodzaj i forma przekazu, kanał, odbiorca; czynniki zewnętrzne: rodzina, szkoła, Kościół: zmiany dokonujące się w samej osobowości katechizowanego), sposobów zmiany postaw (przez zmianę przekonań, zmianę uczuć oraz jednoczesną zmianę i przekonań i uczuć), a także konieczności – gdy się chce doprowadzić do zmiany postawy – dezintegrowania postawy dotychczasowej i uformowanie nowej. Jako bardzo właściwe należy widzieć także wskazane przez Autorkę czynności służące utrwalaniu postaw religijnych (zapamiętywanie, refleksyjne myślenie i działanie), wysiłki indywidualne i wspólnotowe przy tych czynnościach, czynniki pomagające w utrwalaniu postaw (biologiczne, cywilizacyjne, społeczne i wychowawcze) oraz warunki, od których zależy pomyślny wpływ na postawy (zdobycie zaufania u katechizowanego, redukcja u niego postawy obronnej, redukcja jego egocentryzmu i zdemoralizowania, rozwijanie własnej osobowości przez katechetę i osobowości katechizowanych, traktowanie w sposób indywidualny każdego ucznia, przekazywanie całą prawdę oraz stworzenie twórczej atmosfery).

Z taką samą starannością i dokładnością H. Słotwińska omówiła czwarty etap kształtowania postaw religijnych, którym jest aktywność własna katechizowanego, a jej przejawem jest samokształcenie i samowychowanie. Tutaj Autorka prawidłowo ukazuje samowychowanie jako – w ujęciu chrześcijańskim – pracę nad sobą z odniesieniem do Chrystusa i naśladowania Jego życia. Poza tym wskazuje na różne możliwości, jakie ma do dyspozycji katecheta, aby mógł wspomagać katechizowanego w jego samowychowaniu, a mianowicie: przez wdrażanie go w samopoznanie i kierowanie własnym rozwojem, inspirowanie jego aktywności do samodoskonalenia, pomoc w ustalaniu ideałów i wartości i wdrażanie do moralnego postępowania.

W dalszej części swojej dysertacji H. Słotwińska omawia trzy najważniejsze czynniki kształtowania postaw religijnych, a mianowicie: słowo Boże, celebracje liturgiczne i wzory osobowe. Godna podkreślenia jest tutaj oryginalność Autorki w prezentowaniu konkretnych postaw, które mogą być kształtowane przez słowo Boże (postawa autentycznego słuchacza Bożego słowa, postawa wiary, postawa apostołska – misyjna, postawa wspólnotowa – eklezjalna, postawa nadziei oraz miłości Boga i człowieka, postawa modlitewnego dialogu z Bogiem, postawa wspólnoty myślenia, a także postępowania z Chrystusem), przez celebracje liturgiczne, zarówno wszystkie (postawa ubogiego w duchu, postawa daru dla Boga i dla bliźnich oraz postaw kultyczna, postawa wspólnoty, jedności i braterstwa, postawa misyjna – apostołska, postawa eschatologiczna), jak i niektóre z nich (na kształtowanie postawy wiary ma wpływ celebracja Eucharystii i pozostałych sakramentów; postawy pokuty i nawrócenia – sakrament pokuty i pojednania oraz nabożeństwa pokutne; postawy dziękczynnej – celebracja Eucharystii, celebracje dziękczynne w formie Nabożeństwa słowa Bożego; postawy ofiarnej – celebracje o charakterze dziękczynnym) oraz przez wzory osobowe (postawa wiary, miłości Boga i bliźniego, właściwego stosunku do pracy i cierpienia, umiłowania cnoty czystości, właściwej oceny rzeczy materialnych oraz walki owolność i cierpienia prześladowań dla sprawiedliwości).

Wzorowo skonstruowane studium habilitacyjne H. Słotwińskiej zamyka ukazanie wyjątkowej roli katechety w kształtowaniu postaw religijnych. Katecheta staje przed dziećmi i młodzieżą z orędiem zbawienia jako nauczyciel, wychowawca i świadek. Autorka omawianej rozprawy bardzo dobrze sprecyzowała wymogi, jakie są mu stawiane w tych trzech kategoriach. Prawidłowo także przesunęła akcent na rolę katechety jako świadka Jezusa Chrystusa i prawdziwej hierarchii wartości oraz wskazała, co jest dlań siłą w tym dawaniu świadectwa i co warunkuje jego skuteczność. Dobrze też się stało, że Autorka tak zdecydowanie zwróciła uwagę na konieczność permanentnej formacji katechetów i ciągłej pracy nad sobą.

Postulaty stawiane przez Autorkę recenzowanego studium zarówno pod adresem katechety, katechezy jak i katechizowanych, chociaż wymagają wiele trudu, to jednak są do zrealizowania, co dodatkowo daje gwarancję, że praca ta nie pozostanie tylko jako dzieło naukowe złożone w bibliotekach, ale stanie się bliska życiu.

Rozprawa habilitacyjna H. Słotwińskiej *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, oparta na solidnych podstawach źródłowych i literaturze przedmiotu z zakresu teologii, psychologii, pedagogiki i socjologii oraz opracowana przy zastosowaniu odpowiednich metod badawczych, jest pierwszą próbą całościowego ujęcia postawionego w jej temacie problemu.

Cel, jaki sobie Autorka rozprawy wyznaczyła, został całkowicie osiągnięty dzięki ukazaniu w tym studium najpierw całej bogatej rzeczywistości postaw, a zwłaszcza postaw religijnych, a następnie możliwości ich kształtowania na katechezie z uwzględnieniem poszczególnych etapów tego procesu i czynników, które biorą w nim udział, a także bardzo ważnej roli, jaką ma do odegrania w tym procesie katecheta jako nauczyciel, wychowawca, a przede wszystkim jako świadek.

Patrząc na całość dysertacji H. Słotwińskiej, należy z uznaniem podkreślić doskonałe przygotowanie teologiczne Autorki, gruntowną wiedzę z zakresu katechetyki, a także zdobyte doświadczenie z tej dziedziny. Ponadto Autorka wykazała się dobrą znajomością dokumentów Kościoła i przyswoiła sobie literaturę przedmiotu. Czytelnik dysertacji H. Słotwińskiej musi zauważyć, jak jej Autorka wszystkie szczegółowe zagadnienia rozwiązuje prawidłowo, powołując się na odpowiednie dokumenty Kościoła i na odpowiednie opracowania.

Ze względu zaś na niezwykle aktualność omawianego w recenzowanej rozprawie problemu oraz poprawne jego rozwiązanie powinna ona być podstawową lekturą zarówno dla wykładowców katechetyki, jak i dla katechetów. Z całą pewnością sięgną po nią także bibliści i liturgiści. Pierwsi znajdą tam bardzo ciekawy materiał o roli słowa Bożego w kształtowaniu postaw religijnych, a liturgiści – o nie mniej ważnej roli, jaką mają w tej dziedzinie celebracje liturgiczne. Również homileci i kaznodzieje, a także duszpasterze i wychowawcy z wdzięcznością przyjmą tę publikację, znajdując w niej zagadnienie niezwykle interesujące dla nich, jakim jest rola wzorów osobowych w kształtowaniu postaw religijnych.

Należy zatem jeszcze raz podkreślić, że studium H. Słotwińskiej jest rozprawą bardzo interesującą, wzbogaca jej czytelnika i w miarę jej czytania budzi coraz większą ciekawość. Jako zaś dzieło naukowe przedstawia merytoryczną wartość. Bardzo cennym osiągnięciem merytorycznym dysertacji, które wnosi dość znaczny wkład do badań z dziedziny katechizacji, jest metodologicznie poprawne i oryginalne

przedstawienie problemu kształtowania postaw religijnych na katechezie. W świetle tej pracy dr H. Słotwińska ukazuje się jako bardzo dobry samodzielny pracownik naukowy w zakresie katechetyki, co zresztą już – chociaż w skromniejszym zakresie – czyni, pod kierunkiem prof. dr hab. Stanisława Kulpaczyńskiego, w Katedrze Katechetyki Instytutu Pastoralno-Katechetycznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

*Ks. prof. dr hab. Władysław Głowa
Katedra Homiletyki
Instytutu Liturgiczno-Homiletycznego KUL*